

Broedvogels van het Beekhuizerzand in 2008

Broedvogelinventarisatie van het Beekhuizerzand bij Harderwijk, uitgevoerd in het voorjaar van 2008
door de Vogelbeschermingswacht Noord-Veluwe.

Voorzitter: G.H. van Veldhuizen, email g.veldhuizen70@chello.nl

Secretaris: B. van den Hoek, email bennovdhoek@hotmail.com

Broedvogels van het Beekhuizerzand in 2008

Inleiding en doelstelling

In het voorjaar van 2008 is voor de 3^e maal een broedvogelinventarisatie uitgevoerd op het Beekhuizerzand bij Harderwijk. Deze is zoals ook voorgaande keren gedaan door leden van de Vogelbeschermingswacht Noord Veluwe in opdracht van de gemeente Harderwijk, bij monde van de beheerder Bossen en Buitengebied. Een dergelijke inventarisatie had eerder plaatsgevonden in 2006, 2002 en in 1996.

De inventarisatie van 2002 diende als nulmeting alvorens in 2003 in opdracht van de gemeente werd gestart met grootschalige werkzaamheden teneinde het centrale deel van het Beekhuizerzand om te vormen tot actief stuifzand. Bij de terreinbeheerder was er op dat moment behoefte aan genoemde nulmeting om na de omvorming veranderingen in de broedvogelstand te monitoren en eventueel ten gunste van bijzondere soorten het terreinbeheer aan te passen.

Bovendien dienen terreinbeheerders inventarisatiegegevens actueel te houden i.v.m. subsidieverstrekking door het Ministerie van LNV.

De recente inventarisatie daartoe heeft plaatsgevonden in de maanden maart t/m juni van 2008.

Bij de inventarisatie is uitgegaan van de volgende vraagstelling:

- Welke broedvogels komen voor in het gebied?
- Hoe is de verspreiding van de voor het beheer van belang zijnde bijzondere soorten?
- Wat is het getalsmatige voorkomen van deze laatste categorie broedvogels en wijkt dit af van de voorgaande inventarisatie in 2006?

Bij deze inventarisatie is in hoofdzaak gekeken naar het voorkomen van bijzondere dan wel schaarse soorten welke in sommige gevallen de Rode Lijst-status hebben. Gelet op de kwetsbare positie van deze categorie dienen beheertechnische maatregelen in het terrein niet nadelig te zijn voor hun broedbiotoop. Het voorkomen van algemene soorten welke niet zozeer gebonden zijn aan een biotoop als het Beekhuizerzand is voor het beheer niet relevant. Van deze overige en dus algemene soorten is een aantalschatting gemaakt.

Terreinbeschrijving

Het Beekhuizerzand is een stuifzandcomplex dat onderdeel uitmaakt van het bosbezit van de gemeente Harderwijk. Het wordt aan de noordzijde begrensd door de A28 en aan de andere zijden door de bossen van de gemeente Harderwijk en het waterwingebied van Vitens.

Het aanwezige bos aan de noordkant bestaat overwegend uit grove den met een opvallend dichte ondergroei van lijsterbes en wat eik en berk.

In 1994 hebben 2 stagiaires van de Middelbare Bosbouw en Cultuurtechnische school beschreven wat er in hun visie met het Beekhuizerzand in de toekomst zou moeten gebeuren.

Deze aanbevelingen werden vertaald in het gemeentelijke bosbeleidsplan van 1996. In 1997 is de omvorming tot actief stuifzand door de gemeente Harderwijk aan de orde gebracht bij de provincie Gelderland en vervolgens opgenomen in het provinciale plan "Ecologische Verkenning Veluwe". Het herstelplan van het Beekhuizerzand moest in samenhang worden gezien met het reeds herstelde stuifzand van het Hulshorsterzand van de Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten. Twee aan elkaar grenzende 'droge' natuurterreinen, doorsneden met het stroomdal van de Hierdense Beek, met een geheel ander ecologisch karakter.

Het Beekhuizerzand in 2002

Menselijk gebruik

Het gebied wordt gebruikt als militair oefenterrein. In het open terrein wordt niet intensief gereden met militaire voertuigen, terwijl het omliggende bosgebied gebruikt wordt als oefen- en bivakterrein.

Sinds de aanleg in 2004 van een geasfalteerd fietspad langs de oostzijde van het open gebied heeft het Beekhuizerzand een grote aantrekkingskracht op wandelaars en fietsers. Vooral in de weekenden en de vakantieperiodes maken veel mensen gebruik van deze fietsroute Harderwijk – Hulshorst vice versa.

Mede door genoemde ontsluiting is er een sterke toename van wandelaars, die veelvuldig van het open gebied gebruik maken, terwijl zich dat voorheen grotendeels concentreerde in het oostelijke deel van het gebied in de buurt van de voetgangersbrug over de A28 t.h.v. camping De Woudstee.

Het geïnventariseerde gebied kent geen houtproductiedoelstelling.

Beheer

Belangrijk bij het beheren van het stuifzand en haar zoom is dat het zoveel mogelijk wordt vrij gehouden van boomvormers, zoals berk en grove den. Terwijl de kruidenvegetatie onder zulke omstandigheden ook veel meer kansen krijgt zowel in soorten als in structuur (bijv. heidesoorten). Veel zaad is aanwezig, doch zal door een te sterke beschaduwning leiden tot weinig of geen kieming. In 2008 is daarom 4 maal voor een korte periode begrazing door een schaapskudde van het ras ‘Schonebekers’ toegepast. De inzet van deze schapen met ca. 450 dieren, moet leiden tot een permanente kale zoom-mantel situatie, met hier en daar een berk of andere boom- en/of struikvormer. Kale zandplekken geven kansen aan reptielen (opwarming en overwintering). Afgezette berken moeten in potentie kansen gaan bieden aan de Draaihals en andere spechtsoorten. Dood hout, dekking en broedplekken voor kleine zangvogels moeten steeds voldoende voorhanden zijn om de potenties te kunnen waarmaken. Het beheer is verder voornamelijk gericht op de mechanische bestrijding van houtige gewassen.

(Informatie R. Janssen, beheerder bossen en buitengebied).

Stuifzandgeschiedenis

Stuifzanden zijn in de loop van de middeleeuwen ontstaan door ingrijpen van de mens. Het bodemmateriaal zelf is veel ouder en bestaat uit dekzand, afgezet in de Weichselien ijstijd (80.000- 8.000 v. Chr.). Door de grootschalige boskap in de 12^e-14^e eeuw ontstonden er heidevelden die vervolgens zeer intensief werden begraasd en geplagd en dit leidde tot degradatie van de vegetatie waarbij open plekken ontstonden. Op deze open plaatsen kreeg de wind steeds meer vat op de bodem en zo zijn de Veluwe stuifzanden ontstaan. Stuifzand is dus eigenlijk een oud Veluws cultuurland net als de heidevelden, zij het ongewenst voor de toenmalige bewoners van nederzettingen grenzend aan het stuifzand. Vóór 1830 was er op de Noord-Veluwe tussen Harderwijk en 't Harde één groot stuifzandgebied. Eind 19e en begin 20e eeuw werden de open zanden grootschalig beplant met grove den.

Het kenmerkende beeld van het Beekhuizerzand vormde de open zandvlakte met begroeiing van vaak breed uitgegroeide vliegdennen op zogenaamde ‘kopjes’. Rond het open zand lag een halfopen gebied met vliegdennen en diverse mossen en grassen. Verschillende successiestadia waren aanwezig, van open zand naar algen- en korstmossenvlaktes. Het kale zand wordt eerst bedekt door wieren/algen, daarna steekt vooral het buntgras zijn sprietten op. Als de buntgraspollen wat groter zijn wordt de ruimte daartussen opgevuld met ruig haarmos. Als het zand door dit mos voldoende wordt vastgehouden vestigen zich daartussen de overige (korst)mossoorten; rendiermosses en vooral cladoniasoorten zoals bekertjesmos etc.

Kenmerkende fauna van een dergelijk gebied vormen Boomleeuwerik, zandhagedis en diverse soorten loopkevers, sprinkhanen- en bijensoorten en (nacht)vlinders en motten. Ecologisch vormt het gebied samen met het Hulshorsterzand en het Kootwijkerzand een uniek landschap in Nederland.

De bodem in het terrein van het Beekhuizerzand bestaat overwegend uit zgn. duin- en vlakvaaggronden. Hieronder verstaat men alle minerale gronden zonder duidelijke ontwikkeling van gelaagdheid (horizonten). Bij een vaaggrond ontbreekt ook een humusrijke bovenlaag. Het zijn over het algemeen jonge, weinig ontwikkelde gronden waarin de verschillende bodemvormende processen nog weinig invloed hebben gehad.

Herstelwerkzaamheden

Het Beekhuizerzand maakt deel uit van het Centraal Veluws natuurgebied en heeft als nevenfunctie militair oefenterrein. Het herstelplan impliceerde het verwijderen van circa 50 ha grove dennenbos op en rond het oude stuifzand en dit om te vormen tot een open zoombos opdat de wind een actief aandeel zou krijgen in het verstuiwingsproces van het open middengebied. Het middengebied van circa 200 ha is vrijgemaakt van alle bodem- en opgaande vegetatie, inclusief verwijdering van de toplaag. Het doel is dat de in ons land overheersende westenwind zand verplaatst in oostelijke richting en dat in droge periodes het zand in omgekeerde richting verwaaid wordt. Dit proces is kenmerkend voor stuifzanden en geeft op deze wijze dynamiek aan het gebied. Deze dynamiek is bepalend voor de ontwikkeling van flora en fauna van stuifzandgebieden. Dieren en planten leven hier vaak onder marginale omstandigheden, hierdoor ontstaat de zo kenmerkende flora en fauna van stuifzandgebieden. Extreme temperatuursverschillen bepalen tevens de voorwaarden voor deze specifieke flora en fauna.

Het Beekhuizerzand na de herstelwerkzaamheden met fietspad (zwarte lijn) en inventarisatieroute (groene stippellijn).

Methode van inventariseren

De categorie schaarse/bijzondere broedvogels welke geïnventariseerd is valt binnen het systeem Broedvogel Monitoring Systeem Schaarse soorten (BMP B) van SOVON Vogelonderzoek Nederland. BMP B betreft inventarisatie van 109 voornamelijk schaarse soorten in een proefvlak van 30 tot 500 ha. Als aanvulling op deze 109 soorten kunnen 30 facultatieve soorten worden meegenomen.

Het proefvlak (i.c. het Beekhuizerzand) moet van maart t/m juni minstens 5 maal volledig worden gekarteerd, bij voorkeur startend voor zonsopgang.

Van genoemde 109 schaarse soorten is aannemelijk dat 26 soorten kunnen worden aangetroffen in een biotoop als het Beekhuizerzand inclusief bosranden. Van de 30 facultatieve soorten zouden in principe 15 soorten als broedvogel in het onderzochte gebied aanwezig kunnen zijn.

In genoemde periode zijn van de 7 geplande data zes reguliere karteringsrondes gemaakt, vijf maal bij zonsopgang en een avondronde speciaal gericht op Nachtzwaluw en uilen. De eerste ronde op zaterdag 22 maart is wegens regen afgelast. Aanvullend op de ochtendrondes heeft een lid van de Vogelbeschermingswacht individueel nog 7 maal de route gelopen. In de zomermaanden is bovendien nog herhaaldelijk door leden van de inventarisatiegroep het gebied bezocht, ter waarneming van o.a. eventuele Nachtzwaluwen en Boomvalken. We kunnen dus stellen dat het proefvlak meer dan voldoende is geteld. Het gebied werd systematisch afgelopen, waarbij vooral gelet werd op territorium- en nestindicatieve waarnemingen.

Bij de dertien rondes werd een vaste route afgelegd. Op basis van eerdere waarnemingen en ervaring in vergelijkbare biotopen kon een goede inschatting worden gemaakt hoe de route het gehele gebied diende te bestrijken teneinde de doelsoorten te karteren. De route was identiek aan die van 2006, opnieuw met een forse lus door het bosgebied tussen A28 en het open zand, uiteraard met het oog op eventuele roofvogels en spechten. Aan de oost- en noordzijde van het open zand liep de route over het enkele jaren geleden aangelegde recreatieve fietspad, een comfortabele manier van inventariseren.

Gestart werd bij de fietsbrug over de A28 t.h.v. camping 'Onze Woudstee', waarna de route het fietspad volgde, terwijl een ander maal de route tegen de klok in via de zogenaamde dienstweg parallel aan de A28 werd gevolgd.

De avondronde startte bij de toegang tot het gebied achter het Opleidingscentrum voor de Wegenbouw.

Inventarisatiedata reguliere rondes

Bezoek	datum	begintijd
1.	22 maart	6.45 uur (afgelast wegens weersomstandigheden)
2.	5 april	6.30 uur
3.	19 april	6.00 uur
4.	10 mei	5.30 uur
5.	24 mei	5.15 uur
6.	7 juni	5.00 uur
7.	11 juni	21.00 uur

Data incidentele rondes

Door de individuele teller zijn inventarisatierondes gelopen op 27 maart (07.30 – 10.30 uur), 28 maart (6.15 – 09.45 uur), 4 april (6.45 – 11.00 uur), 11 april (6.30 – 11.00 uur), 24 april (6.20 – 11.15 uur), 10 mei (5.35 – 8.45 uur), 19 mei (5.20 – 10.00 uur).

Weersomstandigheden inventarisatieperiode

Algemeen

Het weer is van invloed op de activiteit van vogels en daardoor op de doelmatigheid van het inventariseren. Harde wind, neerslag en lage temperatuur zijn belemmerende factoren. Veel territoriale activiteit neemt, zeker bij vogels, ook af bij hoge temperaturen. Vandaar een korte beschrijving van het weer in het broedseizoen van 2008 aan de hand van de maandoverzichten van het KNMI.

Maart

Maart 2008 was een natte, maar tamelijk zonnige maand met een gemiddelde temperatuur van 5,9 ° C, iets boven 5,6 ° C van het langjarig gemiddelde. Met name in het zuidwesten was het erg nat, met in grote delen van Zeeland en Zuid-Holland meer dan 115 mm neerslag. In het midden en oosten des lands lag de maandsom van de neerslag grotendeels tussen de 75 en de 115 mm. Veel neerslag viel in de vorm van - deels winterse - buien, hetgeen geregeld onstuimig, winderig weer betekende. Opvallend waren de lage temperaturen en de sneeuwbuien rond de paasdagen. Het noorden van het land kende de meeste zonuren. In 7 tot 11 etmalen werd in het oosten en midden des lands nachtvorst gemeten, terwijl dat in het westen grotendeels beperkt bleef tot 2-7 nachten. Alleen in Twente bleef de temperatuur een etmaal beneden de 0 ° C. Nergens in Nederland kwam de temperatuur onder de -10 ° C.

April

April 2008 kan worden gekenschetst als een rustige voorjaarsmaand zonder grote uitschieters. De gemiddelde temperatuur lag met 8,7 ° C weliswaar tamelijk ruim boven het langjarig gemiddelde van 8,0 ° C, maar vergeleken met de 12,6 ° C van de extreem warme april in 2007 is er sprake van een normalisatie. Tot 20 april was de maximum temperatuur zelfs aan de lage kant, daarna overheerste fraai voorjaarsweer met maxima van boven de 18 ° C. In grote delen van het land was april met een maandsom van 35 mm neerslag een tamelijk droge maand. Alleen in de Achterhoek en met name in Limburg, waar de maandsom grotendeels boven de 55 mm uitkwam, was het juist aan de natte kant. Het aantal etmalen met nachtvorst varieerde van 2-5 in de kustprovincies tot 7-10 in overig Nederland. Bitter koud was het zeker niet; slechts op een enkele locatie werd de -5 ° C overschreden. De windsnelheid was over het algemeen normaal voor de tijd van het jaar.

Mei

Mei 2008 was een bijzonder warme en zonnige maand met tamelijk weinig neerslag. Met name de temperatuur was opmerkelijk: we beleefden de warmste meimaand in een eeuw. In het zuiden lag de gemiddelde etmaaltemperatuur vrijwel overal boven de 15,5 ° C, terwijl die in het noorden veelal rond de 14 ° C lag. De waarden in het midden des lands lagen keurig tussen die in het noorden en zuiden in. In het hele land werd geen vorst aan de grond gemeten. Qua hoeveelheid neerslag waren er grote verschillen. In grote delen van het noorden bleef de neerslag steken onder de 15 mm en vrijwel nergens kwam de maandsom hier boven de 25 mm. Het zuiden was aanmerkelijk natter met in delen van Limburg en de oostelijke Delta een maandsom van boven de 65 mm. Het midden van het land bevond zich tussen deze waarden. De hoeveelheid zonneshijns was het grootst in de eerste twee weken van de maand, met name de laatste week gaf flink wat bewolking te zien. In deze week viel ook relatief veel neerslag, veelal buiig en deels met onweer.

Juni

In het hele land kende de maand juni een warm en zonnig karakter. De hoeveelheid neerslag was variabel: in het noorden en noordwesten kwam de maandsom van de neerslag veelal niet boven de 50 millimeter,

terwijl die in het zuidwesten en met name in het zuidoosten boven de 70 millimeter lag. Veel neerslag viel in de vorm van pittige buien, deels met onweer en hagel. Daar het met name in het noordoosten in de voorafgaande maanden ook al aan de droge kant was, leidde dit in deze regio tot een voor juni uitzonderlijke droogte. De gemiddelde dagtemperatuur bedroeg circa 15-16 °C langs de kust en 16-17 °C in het binnenland. In het hele land werden veel warme dagen geregistreerd, maar tropische temperaturen (meer dan 30 °C) kwamen slechts incidenteel voor.

(Bron: KNMI Seizoensoverzichten, verstrekt door SOVON)

Gekarteerde soorten

Tijdens de inventarisatierondes werden alle waarnemingen van de doelsoorten ingetekend op een veldkaart. Van de in theorie mogelijk 41 voorkomende bijzondere soorten (incl. facultatieve) werden 18 soorten gekarteerd: Buizerd, Boomleeuwerik, Boompieper, Witte kwikstaart, Gekraagde roodstaart, Grote lijster, Grauwe vliegenvanger, Glanskop, Matkop, Goudvink, Groenling, Putter, Geelgors, Tapuit, Roodborsttapuit, Kneu, Veldleeuwerik en Koekoek. De veldkaarten van de verschillende bezoeken zijn hierna uitgewerkt tot soortkaarten. Naderhand is op basis van de soortkaarten het aantal territoria bepaald. Hierbij is gebruik gemaakt van de methodiek die SOVON hanteert en die door elke inventarisator in den lande wordt gebruikt.

De overige waargenomen soorten werden bij de geplande rondes wel genoteerd, maar niet op de veldkaart ingetekend. Van deze vogelsoorten is een ruwe aantalschatting gemaakt aan de hand van de telcijfers van de individuele inventarisator die de territoria van alle broedvogels wel heeft ingetekend. Voor het beheer zijn deze aantallen niet relevant.

Resultaten broedvogelinventarisatie BMP Bijzondere soorten op het Beekhuizerzand (Harderwijk)

	2002	2006	2008
Buizerd	1	2	3
Sperwer	1		
Havik		1	
Groene specht	1		
Boomleeuwerik	18	13	19
Boompieper	14	25	47
Witte kwikstaart		1	1
Gekraagde roodstaart	9	12	21
Grote lijster	4		6
Bonte vliegenvanger	1		
Grauwe vliegenvanger (rl*)			2
Glanskop	1		2
Matkop (rl)			2
Goudvink			1
Groenling			1
Putter			1
Kruisbek	1		
Geelgors	1	4	4
Tapuit (rl)		2	2
Roodborsttapuit		4	10
Kneu (rl)		1	2
Veldleeuwerik (rl)			1
Koekoek (rl)			1

* Rode Lijst

Overige broedvogels, niet gekarteerd

<u>Soort</u>	<u>aantalschatting 2006</u>	<u>aantalschatting 2008</u>
Heggenmus	20-30	5-10
Merel	20-30	10-15
Boomkruiper	30-35	10-20
Goudhaan	30-40	20-30
Vink	50-75	50-75
Kuifmees	5-10	5-10
Boomklever	1-5	1-5
Roodborst	30-50	30-50
Zanglijster	15-20	10-15
Gaai	10-15	5-10
Zwarte mees	15-20	10-15
Winterkoning	30-40	20-30
Houtduif	20-25	5-10
Koolmees	15-20	15-20
Fitis	25-35	40-60
Grote bonte specht	5-10	5-10
Staartmees	1-5	1-5
Pimpelmees	5-15	5-10
Tjiftjaf	5-10	5-10
Zwartkop	1-5	1-5
Tuinfluit	1-2	1-5
Holenduif	1-5	5-10

Nogmaals, zeker bij de algemeen voorkomende soorten zijn de aantallen een grove schatting. In totaal werden op het Beekhuizerzand als waarschijnlijke of zekere broedvogel 40 soorten vastgesteld. Achtien schaarse soorten volgens de doelstelling van dit onderzoek en daarnaast 22 algemene soorten waarvan niet het aantal territoria werd geteld.

Enkele soorten nader belicht

Jonge Buizerd op het nest

Buizerd.

In Nederland is de Buizerd de talrijkst voorkomende roofvogel met een geschatte populatie van 8.000-10.000 paar (Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998 – 2000). Dit is een verviervoudiging ten opzichte van de inventarisatiejaren 1973 – 1977 toen de vorige atlas uitkwam.

Buizerds nemen genoeg met vrijwel elk landschapstype, mits er boomgroepen aanwezig zijn om in te roesten en te nestelen. Volgens de SOVON-systematiek konden 3 territoria worden vastgesteld, maar slechts 1 nest (met 2 jongen) werd daadwerkelijk gevonden. De akkers en weilanden aan de andere zijde van de snelweg

vormen een aantrekkelijk foerageergebied, met als gevolg regelmatig verkeersslachtoffers op de lijn Harderwijk-Hattem.

Boomleeuwerik.

De Veluwe is met 1900-2400 paren hét bolwerk van de Nederlandse Boomleeuwerikpopulatie die geschat wordt op 5000-6000 broedparen. In de laatste kwarteeuw heeft de stand zich verviervoudigd. Al in de tweede helft van februari is deze korteaftandtrekker alweer terug uit Zuid-Europa en is zijn melodieuze roep te horen op hei, voedselarme zandgronden en kapvlaktes. Verondersteld wordt dat zware stormen in de afgelopen decennia een toename aan geschikt habitat opleverden. En een verdere populatiegroei is mogelijk het gevolg van de omvorming van productiebos naar inheems bos geweest, met tijdelijk een groot aanbod aan kapvlaktes. Verruiging en vergrassing kan echter de florissante positie weer teniet doen.

Bovendien treedt steeds sneller vermossing van stuifzand en het dichtgroeien met zandzegge op en de Boomleeuwerik moet het toch hebben van kale of schaars begroeide bodems. Het overgrote deel van de populatie van het Beekhuizerzand bevond zich op de kapvlaktes langs de oost- en zuidzijde van het open zand. De overige territoria werden vastgesteld op het terrein langs de A28, t.h.v. de hoogspanningsleiding, waar de bodem begroeid is met korte vegetatie en mossen. Mogelijk werkt de verruiging van de huidige kapvlaktes in de komende jaren negatief op de stand.

Boompieper.

De Nederlandse broedpopulatie wordt in de Broedvogelatlas van 2000 gesteld op 35.000-45.000 paren, maar al jaren vertoont deze soort een stapsgewijze toename in bos- en heidegebieden, dus de stand zal inmiddels wel weer hoger liggen. Ook op het Beekhuizerzand is het aantal broedgevallen t.o.v. van 2006 fors gestegen naar 47 territoria. De Boompieper vormt samen met Roodborsttapuit en Gekraagde roodstaart het driemansschap dat significant afwijkt van de inventarisatie van 2002, vóór dat het Beekhuizerzand werd omgevormd. (Nieuw gevestigde soorten niet meegeteld).

Het habitat van deze soort is een combinatie van open ruimte met solitaire bomen en struiken. We treffen ze dus aan in de duinen, op heide en hoogveen, diffuse bosranden en kaalkapereinen. Het nest wordt op de grond tussen de begroeiing gemaakt. De kapstrook langs de zuid- en oostzijde van het open zand herbergt de helft van de broedparen, terwijl het halfopen bos langs de A28 de andere helft oplevert.

Gekraagde roodstaart.

In de laatste broedvogelatlas wordt de populatie op 23.000 à 30.000 paren geraamd. Dit is aanzienlijk minder dan de 35.000 – 50.000 paren uit de inventarisatieperiode 1979-'85.

Het biotoop omvat een brede schakering aan landschapselementen, maar op de Veluwe houdt de Gekraagde roodstaart zich voornamelijk op aan de randen van open grove dennenbossen met een struiklaag.

In bepaalde delen van Nederland is de stand de laatste 40 jaar vrijwel tot nul gedaald en dit lijkt samen te vallen met het grootschalige rooien van hoogstamboomgaarden. De soort maakt namelijk voor het broeden gebruik van holtes en spleten. Daar waar de hoofdmacht broedt in open naaldbossen op de zandgronden lijken de aantallen echter vrij stabiel. Met 21 paren zien we een flinke stijging t.o.v. 2006 en is de soort goed vertegenwoordigd op het Beekhuizerzand. Het merendeel bevindt zich in het gemengde bosgebied tussen A28 en het open zand.

Geelgors.

De Nederlandse populatie wordt in de atlas geschat op ruim 25.000 paren. Maar aangezien de Geelgors een soort is die in de lift zit, zal de stand inmiddels wel hoger liggen. Naast kleinschalige agrarische landschappen prefereert de soort bosranden langs heidevelden en stuifzanden. Goed beschouwd is de associatie van Geelgors met extensieve landbouw een nostalgische, daar deze gebieden -althans in ons land- nauwelijks meer voorkomen. Uit de jaren '50 en '60 herinneren we ons winterakkers met grote groepen zaadeters, waaronder veel Geelgorzen, maar

door de efficiency van oogsten en de omschakeling naar snijmais zijn dergelijke grote groepen allang passé. Daar komt nog bij het gebruik van bestrijdingsmiddelen en de omvorming van akkers naar kruidenarme weilanden. Als gevolg van al die factoren is de stand in de laatste 30 jaar van de 20e eeuw drastisch gekelderd en is de Geelgors sindsdien in sommige delen van ons land vrijwel weggevaagd. Als gevolg van natuurontwikkeling, b.v. in het kader van het Leefgebiedenbeleid van LNV, waarbij stroken zomerrogge ongemaaid blijven, herstel van kleinschalig landschap (particulieren en

Geelgors

landschapsbeherende instanties) is er zoals gezegd weer een stijging van het aantal paren vast te stellen. De vogels nestelen op of net boven de grond, vaak op greppelranden en verder is er een voorkeur voor fijnsparreanaanplant. De soort roept de hele dag zijn nasale si-si-si-si-èèèh, waardoor hij eenvoudig is te inventariseren. Evenals bij de vorige telling werden 4 paren geteld, allen in het ruige kaalkapgebied langs de zuid- en oostzijde van het zand.

Tapuit

Tapuit.

De Tapuit is een bewoner van open terreinen met lage begroeiing afgewisseld door kale, zandige of rotsige plekken. Ze nestelen in holen tussen rotsen of in de grond, in ons land voornamelijk in konijnenholen, maar ook onder steen- of takkenhopen. We kennen de soort van oudsher van het duingebied en de Waddeneilanden. In het binnenland kunnen we ze sporadisch aantreffen op de droge zandgronden en dan vrijwel zonder uitzondering op zandige heidevelden en stuifzanden. Naast de Veldleeuwerik is de Tapuit een broedvogel waarvan de stand in een kwarteeuw dramatisch is afgenomen. De achteruitgang wordt

geweten aan structurele processen als verruiging en het dichtgroeien met grassen (a.g.v. vermesting) van het biotoop van de Tapuit. Een ander negatief aspect is de decimering van de konijnenstand door ziektes, zoals VHS (Viraal Haemorrhagisch Syndroom). Inmiddels lijkt de konijnenpopulatie zich weer te herstellen a.g.v. het ontstaan van natuurlijke resistentie. Blijft nog wel de predatiedruk van vossen. Konijnen houden door graven en grazen open zandige plekken in stand die de Tapuit nodig heeft om te foerageren. Bovendien zorgt een gezonde konijnenstand voor een overvloed aan nestholten voor deze vogels. De stand (per '98-'00) landelijk werd geschat op een voorzichtige 600 à 800 broedparen, terwijl rond 1980 nog minimaal 2000 paar geteld werd. Er zijn geen tekenen dat de Tapuit de komende jaren weer uit het dal zal klimmen en de soort blijft in de gevarenzone.

Voor het Beekhuizerzand is de soort evenals in 2006 aanwezig met 2 broedparen. Men zou verwachten dat de vogels zouden broeden in de konijnenholen in de zandkopjes van het open zand. Ze verkozen echter de beschutting van de veelvuldig aanwezige takken- en stronkenhopen, die na de kaalkap in het terrein zijn gedeponneerd. Door verrotting zullen deze stronkenhopen echter instorten, waarbij het de vraag is of de komende jaren een Tapuitenpaar er nog een broedholte vindt.

Roodborsttapuit.

Nederland ligt aan de noordwestgrens van het Europese verspreidingsgebied van deze soort. Al in februari keren de vogels terug naar hun broedgebied vanuit het mediterrane overwinteringsgebied. In zachte winters zoals we die de laatste jaren meemaken blijven ook paren in ons land.

De Nederlandse populatie huisde lange tijd vooral in agrarisch cultuurlandschap. Vanaf eind jaren '70 zette een verschuiving in van broedareaal. Door intensivering van het agrarisch grondgebruik, met als gevolg verschraling en eenvormigheid van gewassen, nam de stand drastisch af in deze gebieden. Vanaf medio jaren '80 groeide echter de populatie in heide en hoogveengebieden tot niet eerder gekende hoogtes.

Bovendien speelde kap van verboste terreinen en extensieve begrazing de soort in de kaart. In het laatste decennium van de vorige eeuw volgde een opmerkelijk herstel in cultuurland in midden Limburg en oost- en midden Brabant. Mogelijk fungeerden nabijgelegen natuurgebieden met een rijke broedpopulatie als bron voor deze gebieden. Begin jaren '80 was de landelijke schatting 1600-2300 paren, ten tijde van de vorige Broedvogelatlas (1977) 4100-5800 en rond de eeuwwisseling werden 6500 à 7000 paren aangehouden. Het is een soort die het nog steeds voor de wind gaat, dus men mag aannemen dat de stand inmiddels weer hoger ligt. Ook op alle heideterreinen in onze regio is de Roodborsttapuit goed vertegenwoordigd. Op extensief beweide grasland rond de Bloemkampen wordt deze soort ook waargenomen. Tijdens de inventarisatie van 2002 is de Roodborsttapuit op het Beekhuizerzand niet als broedvogel vastgesteld. Bij de inventarisatie van 2006 zijn 4 broedparen gekarteerd en de recente telling toont een flinke stijging naar 10 territoria. Gezien z'n biotoopvoorkeur is het niet verwonderlijk dat al deze territoria in het kaalkapgebied langs de zuidzijde van het open zand lagen.

(Informatie ontleend aan de Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2000).

Overige waargenomen soorten.

Zwarte specht
Groene specht
Zwarte kraai
Havik
Klapekster
Houtsnip
Fazant
Kruisbek
Sijs
Keep
Torenvalk
Wilde eend
Boerenwaluw
Kramsvogel
Kievit
Barmsijs
Raaf
Rietzanger
Grauwe gans
Gierzwaluw
Spreeuw
Boomvalk
Blauwe reiger
Canadese gans
Scholekster
Hop
Slechtvalk

Jonge Havik

Noot

In tegenstelling tot de vorige inventarisatie (2006) werden er tijdens de rondes weinig Raven waargenomen. Konden er in 2006 regelmatig groepen van 10 tot 15 exemplaren schijnbaar foeragerend op het open zand worden gezien, nu betrof het af en toe een overvliegend solitair exemplaar of een paartje. De soort werd overigens niet als broedvogel in het te onderzoeken gebied vastgesteld.

Een andere opvallende soort was de Boomvalk. Op 24 mei werd het 1e exemplaar gezien in de noordelijke omgeving en aan het eind van de zomer kon men op de kapvlakte aan de zuidzijde van het gebied (nabij de oude vuilnisbelt) regelmatig tot 4 exemplaren in de vooravond zien jagen op libelles. Zij is evenwel niet als broedvogel in het gebied vastgesteld, maar het ligt voor de hand dat de omliggende grove dennenbossen een of meer nesten herbergde.

Opmerkelijk is het wederom volledig ontbreken van Bonte vliegenvangers. Ook bij de vorige inventarisatie van 2006 werd geen territorium vastgesteld, er werd zelfs niet eenmaal een zingend mannetje gehoord. Het biotoop van deze soort bestaat in het algemeen uit oudere houtopstanden met natuurlijke nestholten zoals oude spechtenholen en spleten en holtes als gevolg van rotting en takbreuk. De soort heeft een sterke voorkeur voor loofhout. In ons land echter broedt naar schatting 90% van de paren in nestkasten. Naar ons idee is in het bosgebied langs de A28 voldoende natuurlijke nestgelegenheid aanwezig, maar kennelijk zijn er andere aspecten die de Bonte vliegenvanger er van weerhouden tot broeden over te gaan. Uit recent onderzoek blijkt dat door de warmer wordende voorjaren de broedcyclus niet meer optimaal is afgestemd op het voedselaanbod. De piek in het insectenaanbod ligt heden ten dage bijna 2 weken vroeger dan enkele decennia geleden, terwijl de aankomst van de vogels uit het overwinteringsgebied onveranderd is gebleven.

Conclusies

Bij de inventarisatie in 2002 verkeerde het Beekhuizerzand nog in de situatie van een grotendeels dichtgroeide zandverstuiving. In 2003 is gestart met een grootschalige omvorming van het centrale deel van het gebied naar actief stuifzand. Daarnaast is om de wind vrij spel te geven aan de zuidwest- en oostzijde van het dan verkregen open zand een brede strook bos geveld. Om op ornithologisch gebied verschillen te signaleren tussen de oude situatie vóór 2003 en het nieuw verkregen landschap na 2005 is aan onze vereniging de opdracht verstrekt een onderzoek te doen in het broedseizoen 2006. Na vaststelling van de broedterritoria van de gekarteerde soorten konden we concluderen dat de omvorming van het gebied geen spectaculaire wijzigingen in aantallen en soorten heeft teweeggebracht. Goed beschouwd zijn de kapvlaktes welke grenzen aan het open zand interessanter gebleken voor vogels. Samen met het onveranderd gebleven bosgebied langs de A28 werden op deze kapvlaktes bijna alle territoria vastgesteld. Sterker, op het open zand werd in 2006 niet één broedgeval van de doelsoorten vastgesteld.

Het beeld van 2008 is nauwelijks anders. De kapvlaktes dreigen in snel tempo te verbossen met hoofdzakelijk den en berk. Voor de vogelstand lijkt dit overigens gunstig te zijn; Boompieper en Roodborsttapuit maken een sprong voorwaarts.

Opvallend in het 'oude' dennenbos parallel aan de A28 is de onderlaag van loofhout, met name lijsterbes. Mezensoorten en de in het inventarisatiejaar opvallend veelvuldig aanwezige Fitis profiteren hier van de rupsen en insecten. In de herfst biedt de lijsterbes uiteraard een rijke dis aan Merels en lijsters.

Een welkome nieuwe broedvogelsoort in 2006 was de Tapuit, die bij de recente inventarisatie wederom met 2 paren aanwezig was. Doortrekkende Tapuiten die zelfs tot begin mei met meer dan 10 exemplaren

op het Beekhuizerzand kunnen worden gezien maken een juiste vaststelling van de werkelijke territoria lastig. Uiteindelijk bepaalden de alarmerende paartjes met voedsel het eindresultaat.

Een andere soort die sterk gebonden is aan stuifzandgebieden is de Duinpieper. Op het demonstratiebord bij het uitkijkpunt aan de noordzijde wordt nog gewag gemaakt van de mogelijke terugkeer van deze kritische soort na het herstel van het stuifzand. Dit is echter een illusie. Het laatste broedgeval in Nederland was in 2005 op het Kootwijkerzand en in de regio Noord-Veluwe werd de soort voor het laatst gezien in 2000 op het Hulshorsterzand. De kans dat deze soort het Beekhuizerzand vanuit het buitenland weet te bereiken is nihil, aangezien de broedgrens in Duitsland zich ook steeds verder oostwaarts verplaatst.

Een derde soort die valt te relateren aan zandverstuivingen is de Nachtzwaluw. Het biotoop van deze schemervogel is de diffuse overgang van heide en stuifzand naar grove dennenbossen met een voorliefde voor kapvlakten. In het broedseizoen 2005 werd lange tijd een snorrend mannetje waargenomen op de kapvlakte aan de oostzijde van het fietspad. Omdat niet eenmaal een vrouwtje werd gesignaleerd moet worden aangenomen dat het mannetje ongepaard is gebleven. Ofschoon het biotoop voor de Nachtzwaluw hier geschikt lijkt, wordt betwijfeld of deze soort hier werkelijk tot broeden komt. De Nachtzwaluw is gevoelig voor verstoring en dat laatste vindt hier voortdurend plaats. Was voorheen het Beekhuizerzand moeilijk begaanbaar terrein, waar naast oefenende militairen sporadisch een wandelaar was aan te treffen, na de aanleg van het fietspad lijkt op mooie dagen het terrein op een recreatiegebied. Het fietspad vormt de ontsluiting van het gehele gebied inclusief de aangrenzende bossen en trekt drommen fietsers en wandelaars. Daarnaast is er een toenemende graad van verstoring door mountainbikers, welke groep elk paadje en wissel langs de randen van het zand weet te vinden. Uit recreatief oogpunt is het nieuwe fietspad een groot succes, maar het betekent wel een forse aanslag op de rust in het gebied. Kritische soorten als Nachtzwaluw en Tapuit zullen vermoedelijk dan ook niet meer dan met een enkel broedgeval worden aangetroffen.

Opvallende zaken

Wanneer je, zoals in het inventarisatiejaar, frequent het onderzoeksgebied bezoekt, loop je wel eens tegen opmerkelijke zaken aan. Een kleine bloemlezing.

Tijdens de ronde van 24 mei werd een Koekoek waargenomen in de bruine kleurvorm. De vogel had een roestbruine bovenzijde welke donker gebandeerd was, evenals de borst.

Dezelfde morgen poseerde een juveniele Havik prachtig met breed opgezette veren op een dode boomstam en werd een zingende Tapuit gezien en gehoord die de contactroep van een Grote bonte specht imiteerde.

Enige tijd later stuitte we bij toeval, toen we Goudvinken wilden lokaliseren, op een stervend reekalf. Bijna aan het eind van de ronde nabij de voetgangersbrug zong in het open dennenbos een Rietzanger uitbundig vanuit de onderbegroeiing van lijsterbes.

Op 4 juni (geen inventarisatiedatum) spotte een van de bosbeheerders – en lid van de VBW – een Hop op het zand.

Tijdens de avondronde van 11 juni zagen we een groep van 40 Canadese ganzen overtrekken.

Op 6 juli zat een Slechtvalk op het zand, die even later door 2 Boomvalken wordt belaagd en noordwaarts wegvloog .

Overige waarnemingen

Ree, haas, konijn, hazelworm.

Deelnemers aan de inventarisatie

Louw den Besten, Betty van Bruggen, Gerjan van Boven, Henri Heussen, Jan Kuijper, Greetje en Jan Mons, Jan Nijendijk, Rob Nijman, Roel Pannekoek, Wim Smit, Frank van Triest, Gert van Veldhuizen, Rico van Zeist.

Verslaglegging en foto's: Roel Pannekoek, m.u.v.

luchtfoto's BHZ: gemeente Harderwijk en Google Maps,

foto Havik: Rico van Zeist (digiscoping)